

چراغِ جان

معتبرین تحقیقات متأخران
در بارهٔ شیخ محمود شبستری

محمد طاهری خسروشاهی

چراغ جان

مهمترین تحقیقات متاخران درباره شیخ محمود شبستری
محمد طاهری خسروشاهی

انتشارات بهاردخت

دفتر مرکزی: تبریز، اول خیابان طالقانی، روبروی مصلی

تلفن: ۳۵۵۵۰۶۹۷-۰۹۱۴۸۰۰۴۲۴

Email: bahardokhtpub@yahoo.com

ناظر چاپ و نشر: حجت‌الاسلام محمد مهدی فر

طرح روی جلد: جلال محمد سرزبان

نوبت چاپ: اول، تبریز بهار ۱۳۹۵

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه / قطع: وزیری / ۲۰ صفحه

قیمت: ۳۲۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۳۵۱-۷۶-۵

ISBN: 978-600-7351-76-5

لیتوگرافی / چاپ / صحافی: چاردیز / سبز / امین

این اثر با حمایت اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی آذربایجان شرقی،

به مناسبت برگزاری همایش بزرگداشت شیخ محمود شبستری

(اردیبهشت ماه ۱۳۹۵) منتشر شده است.

سرشناسه: طاهری خسروشاهی، محمد، ۱۳۵۷-، گردآورنده

عنوان و نام پدیدآور: چراغ جان: مهمترین تحقیقات متاخران درباره شیخ محمود شبستری / [به اهتمام] محمد طاهری خسروشاهی.

مشخصات نشر: تبریز: بهاردخت، ۱۳۹۵.

مشخصات ظاهری: ۳۵۰ص.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۳۵۱-۷۶-۵ : ۳۲۰۰۰۰ ریال

وضعیت فهرست نویسی: فیا

عنوان دیگر: مهمترین تحقیقات متاخران درباره شیخ محمود شبستری

موضوع: شبستری، محمود بن عبدالکریم، ۶۸۷-۷۲۰ق.

رده بندی کنگره: ۱۳۹۵ ج۲/ط۴/ ۵۵۰۴ PIR

رده بندی دیویی: ۸۶۱/۳۲

شماره کتابشناسی ملی: ۴۲۱۲۵۰۱

فهرست

- مقدمه / دکتر علی اکبر صفی پور / مدبر کل فرهنگ و ارشاد اسلامی آذربایجان شرقی ۱۱
- ضرورت بزرگداشت شیخ محمود شبستری / دکتر علی اشرف مجتهد شبستری / دبیر علمی همایش ... ۱۵
- درباره شیخ محمود شبستری و این کتاب / محمد طاهری خسروشاهی ۱۹

مقالات

- ابراهیمی، دانی؛ غلامحسین / الهیات عقلی و شهودی در گلشن راز ۲۵
- الهی قمشه؛ حسن / ترجمه: دکتر گلشن راز / شیخ محمود شبستری ۳۹
- براون؛ ادوارد، مترجم: علی صفرخان حکمت / نکته‌هایی درباره شیخ محمود ۶۳
- بقایی ماکان؛ محمد / سوره زمره / اقبال لاهوری و شیخ محمود شبستری ۷۱
- پورجوادی؛ نصرالله / زبان حال / گلشن راز ۹۵
- تربیت؛ محمدعلی خان / درباره شیخ محمود شبستری ۱۰۱
- حکمت؛ نصرالله / تصویر ابن عربی در نگاشته شیخ محمود شبستری ۱۱۱
- زرین کوب؛ عبدالحسین / سیری در گلشن راز ۱۳۱
- زرین کوب؛ عبدالحسین / احوال، افکار و آثار شیخ محمود شبستری ۱۷۵
- سمعی؛ کیوان / مقدمه‌ای بر شرح گلشن راز شیخ محمد لاهیجی ۱۹۳
- شریف؛ میان محمد؛ مترجم: علی اصغر حلبی / وحدت وجود در گلشن راز ۲۱۵
- شیمیل؛ آن‌ماری؛ مترجم: عبدالحسین گواهی / پیشرفت تکامل عرفانی ابن عربی در آثار شبستری ۲۲۵
- صدری‌نیا؛ باقر / نگاهی بر گستره تاریخی و جغرافیایی شرح گلشن راز ۲۲۹
- صفا؛ ذبیح‌الله / شیخ محمود شبستری ۲۳۷
- طباطبایی؛ سیدمحمدحسین / هدف از تحصیل معرفت از دیدگاه شیخ محمود شبستری ۲۴۳
- کرین؛ هانری، مترجم: سیدجواد طباطبایی / شیخ محمود شبستری و شمس‌الدین لاهیجی ۲۵۵
- لوپزن؛ لئونارد، مترجم: مجدالدین کیوانی / زیباشناسی و علم تأویل شبستری ۲۵۹
- موحد؛ صمد / سهم شیخ محمود شبستری در شکوفایی تصوف آذربایجان ۳۰۱
- موحد؛ صمد / نگاهی به آثار شیخ محمود شبستری ۳۲۷
- نصر؛ سیدحسین / فلسفه در آذربایجان ۳۳۹

مقدمه

دکتر علی اکبر صفی پور

معاون کلّ دایره فرهنگ و ارشاد اسلامی آذربایجان شرقی

براساس مستندات تاریخی، سده هشتم هجری از نظر رشد و تعالی عرفان اسلامی، در اوج خود قرار دارد. از آغاز شکل گیری جریان تصوف تا اواخر سده هشتم، این نحله فکری و عقیدتی، شاهد انبیا و رویکردها و حالاتی بود که هر یک ریشه در مفاهیم بنیادین اسلام اصیل داشت. نتیجه آن ظهور مکتب های مختلف عرفانی و عارفان و متفکرانی بزرگ در آن سده، دانش بشری بود.

سرزمین آذربایجان که از همان دوران ساسانیان، مرکز فرهنگی ایران بزرگ و از اهمیت خاصی در میان طبقات مختلف مردم برخوردار بود، در حوزه تصوف و عرفان اسلامی نیز دارای مکتبی خاص و منحصر به فرد است. متنها تاکنون اهمیت این منطقه مهم، به لحاظ دارا بودن جریان های عرفان اسلامی، به صورت تخصصی مورد جستجو و بررسی قرار نگرفته و شاید به نگارش تعداد محدودی مقاله در مجلات دانشگاهی و دانشنامه ها،

بسنده شده است.

به نظر نویسندۀ این سطور، یکی از مهمترین ویژگی‌های تصوف آذربایجان در سده هشتم هجری و پس از آن، نزدیکی و قرابت فکری و عملی آن، با مذهب تشیع است.

براساس شواهد و قرائنی که خواجه رشیدالدین فضل‌الله در جامع‌التواریخ به دست می‌دهد، در آغاز این عصر، غازان خان به مشاهد مقدس امامان شیعه و امامزادگان مدفون در آذربایجان، توجهی خاص از خود نشان می‌داد. ایجاد دارالسلامه در شهرهای مختلف آذربایجان که به منظور نظام‌مند کردن اوضاع مالی شیعیان این منطقه انجام می‌گرفت، کمک شایانی به رشد تصوف اسلامی و شیعی می‌کرد. بر این اساس می‌توان گفت شکل‌گیری حکومت صفوی در ایران و اعلام مذهب تشیع به عنوان آئین رسمی کشور، ریشه در نخستین فعالیت‌های مبتنی بر عرف اسلامی در آذربایجان دارد.

یکی از این عرفای اسلامی آذربایجان که نقش بسیار پررنگی در گسترش تصوف اصیل آذربایجان دارد، والدیل محمود بن عبدالکریم معروف به شیخ محمود شبستری است که می‌توان او را نامورترین عارف اوایل سده هشتم هجری در آذربایجان دانست. او نیز مانند بسیاری از مشایخ معرفتی آذربایجان، از خاک پاک شبستر است. من نمی‌دانم گنجی در این خاک پاک نهفته است که از گوشه گوشه آن، انوار مطهر او بیاورد تا طالع و ساطع می‌گردد؛ به طوری که می‌توان به جرات گفت، شبستر بسیاری از مشایخ و مردان الهی را در دامن خود پرورانده است.

شیخ محمود شبستری هم یکی از این مردان الهی و صاحبان سطومه کم حجم و پر محتوای گلشن راز است که برای سراینده آن شهرت جهانی به ارمغان آورده است.

نگارنده بی‌آنکه قصد ورود به بیان جزئیاتی از حیات طیبۀ شیخ محمود شبستری را داشته باشد، صرفاً به ذکر کلیاتی از نقش برجسته او در مکتب اصیل عرفان اسلامی آذربایجان بسنده می‌نماید. البته معتقدم از جزئیات زندگانی شبستری چندان اطلاعاتی در دست نیست و نوشته تذکره‌نگاران نیز عموماً از اشاراتی مجمل و مبهم و ناستوار تجاوز نمی‌کند. همین قدر می‌دانیم

که وی در نیمهٔ دوم سدهٔ هفتم هجری در شبستر و در جوار دریاچهٔ ارومیه به دنیا آمده و به تصریح خود، سفرهایی طولانی به مصر و شام و حجاز داشته و در این مسافرت‌ها، به صحبت مشایخ و علمای بزرگ آن دیارها رسیده است. در سفرهای مصر و شام و حجاز کردم ای دوست روز و شب تک و تاز علما و مشایخ این فن بس که دیدم به هر نواحی من از فتوحات و فصوص و حکم هیچ نگذاشتم ز بیش و ز کم (سعادت‌نامه شبستری)

شیخ محمود شبستری با آفرینش منظومهٔ کم نظیر گلشن راز، نقش مهمی در توسعهٔ دامنهٔ مکتب عرفان اصیل اسلامی در سراسر دنیا بر عهده گرفت؛ به این معنی که پس از انتشار گلشن راز در میان مشایخ و علمای بلاد، شرح‌های متعددی در این راز، آناتولی و... بر این منظومهٔ دقیق تعلیمی و عرفانی نوشته شد و گسترهٔ مکتب عرفان آذربایجان، رو به فزونی نهاد. حتی معروف است که علامه فقید آملی لائوری، این مصلح بزرگ جهان اسلام، بخشی از افکار ناب و اصیل اسلامی و اسلامی خود را، تحت عنوان «گلشن راز جدید» به زبان فارسی منظوم کرده و بر آن تأثیرپذیری خود را از شیخ محمود شبستری، نشان داده است.

تاکید اینجانب در این نوشتار بر «عرفان اصیل و اسلامی شیخ محمود شبستری» برخاسته از این نکته است که این شیخ فرزانه و متفکر متاله، در عصر خود، از عارفان ربایی و غیراصیل و پشیمید پیوسته رد کان آرا، سخت دلگیر و معترض بود و انتقاداتی به عرفانهای ساختگی و پشیمید و مغایر با اصول شریعت غرباً داشته است:

اندر این عصر کمتر است این کار زینهار ای عزیز من زینهار
تا ز غولان فریب می نخوری هر کسی را نه مرد ره شمری

(سعادت‌نامه)

او از اینکه می‌دید ریاکاران و ناهلان و غیرمعتقدان به اسلام اصیل، ادعای عرفان و تصوف می‌کنند ناراضی بود و از این افراد شکوه‌ها و گلایه‌ها داشت.

شبستری در آثار خود، انسان را به تساهل و تفاهم و مدارا فرا می خواند و مقصد انبیا و اولیای عظام را یکی می داند و تصریح می کند که حقیقت یکی است اگرچه در صورت های مختلف و گوناگون نمایان شود. این اندیشه مبارک شیخ محمود شبستری را می توان زیربنای ایده گفت و گوی ادیان و تمدن ها در جهان معاصر دانست و آن را آموزه ای برای بشریت در جهان حاضر قلمداد نمود.

باری با توجه به اهمیت بی بدیل و مهم شیخ محمود شبستری در گستره وسیع عرفان اصیل آذربایجان بود که مقدمات برپایی همایش بزرگداشت این عارف نامی، از سوی علاقه مندان به فرهنگ اصیل اسلامی و ایرانی شکل گرفت. نگارنده معتقد است، برگزاری این همایش اقدامی ارزشمند است و باید همه مسئولین شهرستان در راستای رشد و ارتقای بیش از پیش فرهنگی شبستر در برگزاری این همایش بزرگ همکاری داشته باشند. شبستر در ایران و سراسر دنیا به عنوان مرکز تفکر فرهنگی معروف بوده و این نشان دهنده جایگاه ممتاز فرهنگی آن می باشد.

در پایان، ضمن قدردانی از دست اندکاران برگزاری این همایش باشکوه و ماندگار، و سپاس ویژه از شخص وزیر مشاور فرهنگ و ارشاد اسلامی جناب آقای دکتر علی جنتی به پاس حمایت ویژه و تأکید بر برپایی این همایش علمی، از زحمات هنرمندان خطه ی شبستر به ویژه شاعران نادره گفتار انجمن ادبی شیخ محمود شبستری و نیز تشریک مساعی برادران ارشد آقای دکتر حسن امین لو و آقای دکتر علی اشرف مجتهد شبستری در موسسه فرهنگی شیخ محمود شبستری تشکر می کنم. همچنین سپاسگزاری از زحمات ارزشمند گردآورنده محترم مقالات این کتاب، عین فرض است.